

САМАРАЛИ ҲАМКОРЛИК – КИТОБХОНЛИК МАДАНИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ КАФОЛАТИ СИФАТИДА

Яйрахон Тўхтаназаровна Умарова

Андижон давлат университети ўқитувчиси (PhD)

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада китобхон авлодни тарбиялашда оила муҳим ва мустаҳкам пойдевор бўлиб хизмат қилар экан, жамиятимизда китобхонлик маданиятини такомиллаштириш учун ота-оналар ва тарбиячилар томонидан болажон кутубхонасини ташкил қилиш, китоб жавони – билимдон боланинг энг севимли маскани эканлигини болаларга сингдириш ҳақида мулоҳазалар баён қилинган.

Калит сўзлар: тарбия, оила, тарбиячи, китобхонлик, ҳикоя қилиш, нутқ.

КИРИШ

Барчамизга яхши маълумки, таълим масканларида таълим ва тарбия ишлари етарли даражада йўлга қўйилган. Бироқ аччиқ бўлса-да ҳақиқатки, ҳозирги техника асрида турли телефон, интернет, компьютер ўйинлари болани чалғитувчи воситаларга айланиб улгурган. Оилада ота-оналар, таълим масканларида педагоглар фарзандларимизни мазкур воситалардан мақсадли фойдаланишга ўргатишимиз жоиздир. Бунинг учун ота-оналаримиз фарзандлари олдида ўз маъсулиятларини ҳис қилган ҳолда китоб мутолааси учун алоҳида вақт ажратишлари, улар қизиққан мавзуларда суҳбатлашишлари мақсадга мувофиқдир.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Амир Темур ота сифатида фарзандларни гўдаклик чоғидан меҳрибонлик билан тарбиялашни талаб этган. “Амир Темур саройидаги болалар – шахзодалар тўрт ёшидан бошлаб ўқитилган. Дастлаб савод ўргатилган, кейин 4-8 ёш орасида уларга махсус қиссахонлар... халқ қиссаларини, дostonларини айтиб берганлар, болалар қаҳрамонлик, ботирлик, поклик руҳида тарбияланганлар”, уларнинг зехни, идрокининг шаклланишига эътибор қилганлар.

Давлат аҳамиятига эга бўлган муҳим жараёнлардан бири бу болалар тарбияси масаласи экан, мазкур жараёнда жамият вакилларининг барчаси иштирок этади. Инсоннинг ҳаётида соғлиқ даражаси ва шахс сифатида шаклланишида болалик давридаги тарбия аҳамиятлидир. Негаки, болалик давридаги турли тажрибалар инсон ҳаёт тарзини белгилашга замин яратиб боради. Бола тарбиясида жамият вакиллари қаторида оиланинг ўрни бениҳоя катта. Оилавий муҳит, оила тарбияси боланинг тақдири, келажагини белгилайди. Таълим босқичларида олиб бориладиган таълим-тарбия фаолиятлари эса, боланинг дунёқараши, ижодий фикрлаши, аниқ бир касб-хунарга бўлган қизиқишларини шакллантиради ва ривожлантириб боради.

“Таълим тўғрисида”ги Қонунда: “Давлат таълим соҳасидаги сиёсатини умуминсоний қадриятларни, халқнинг тарихий тажрибасини, маданият ва фан бобидаги кўп асрлик анъаналарини...” ҳисобга олган ҳолда олиб борилиши таъкидлаб ўтилган. Шундай экан, оилада, таълим муассасаларида бола тарбиясига доир инсоният яратган бой маънавий мерос бўлган урф-одатлар, қадриятларимизга катта ҳурмат, эътибор билан қараш, ёш авлод тарбиясида улардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Бунинг учун эса болаларга оила тарбияси билан биргаликда мактабгача таълим ташкилотларида буюк аждодларимизнинг ахлоқ-одоб ҳақидаги фикрлари, ўғитларини ўргатиш, теварак-атроф билан таништириш, ёшига мос бўлган турли хил эртақ, ҳикояларни ифодали ўқиб бериш, нутқ ўстириш машғулотларида уларнинг панд-насихатларидан фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади.

Ибн Сино бола тарбиясига алоҳида эътибор қаратади ва ўзининг “Тиб қонуни” асарида боланинг соғлигини сақлашнинг асосий омили жисмоний машқ эканлигини таъкидлайди. “Агар ёмон хулқ одатга кириб қолса, у мижоз бузилишини келтириб чиқаради”, “Хулқнинг мўътадиллиги натижасида нафс ҳам, бадан ҳам соғлом бўлади”, “Шунинг учун салбий хислатларни тузатиш лозим, бунинг учун болани ҳар томонлама ўрганиш, жисмоний машқларга кенг ўрин бериш” зарур деб билади. Унинг фикрича, “Тарбиядан мақсад боланинг ақлий ва жисмоний қувватини оширишдир”. “Агар оилада тарбиянинг яхши усулларида тўғри фойдаланилса, оила бахтли бўлади. Сиз гаплашганда, фикрлашувда хайрихоҳлик талабларига риоя қилган ҳолда иш кўрсангиз, йўлдан адашмайсиз, тўсиқларга дуч келмайсиз” – деб таълим-тарбия усулларини тавсия этади.

Дарҳақиқат, қадимдан оилаларда болалар тарбияси учун алоҳида эътибор қаратилганки, буни ҳеч биримиз инкор

қилмаймиз. Болалар уйқуга ётганларида, албатта, ота-оналари томонидан турли хил эртақлар, ҳикоялар тинглашга одатланган ва тарбиянинг бу кўриниши ўз натижасини кўрсата олган. Айрим ота-оналар фарзандларига эртақнинг бир қисмини айтиб бергач, унинг давомини кейин айтиб беришини таъкидлашади. Бола эртақнинг давомига қизиқади, унинг давоми ҳақида ўз ҳаёли, тасавурида ўйланади, мулоҳаза юритади. Бу эса бола тарбиясида жуда ҳам аҳамиятлидир. Негаки, мазкур жараён боланинг эртақ якуни ҳақида ўйлаши, фикрлаши тасавурларини кенгайтиришга хизмат қилса, иккинчи томондан эртақ, ҳикоя ва китобларга қизиқишларининг ортишига сабаб бўлади. Шунингдек, болада тезроқ ўз саводининг чиқаришга – ўқиб-ёзишни ўрганишга интилишини кучайтиради, қолаверса, ўзининг китоб ўқий олиши ва уни истаганича ўқишга интилиши, эртақ ниҳоясини билиб олиш каби истакларни уйғотади.

Айрим оилаларда китоб мутаоласи учун алоҳида вақт ажратилиши, оила аъзоларининг биргаликда галма-гал китоб ўқиши ҳам йўлга қўйилган. Бу ҳам тарбиянинг бир кўриниши бўлиб, боланинг мазкур ҳолатга одатланиши унинг кейинги истиқболи учун хизмат қиладиган муҳим жараёндир. Оилада китобхонлик муҳити шаклланган бўлса, бола китобсеварлик руҳида тарбияланади. Шунингдек, болада китобга ўзгача меҳр, уни асраб-авайлаш, ўзининг китоб жавони бўлиши, ранг-баранг китобларни ўз кутубхонасига йиғиш ва ундан завқланиш ҳисси табиий равишда уйғонади. Шунингдек, ўзининг саводи етарли даражада чиқмаган бўлса-да, ранг-баранг расмлар билан бойитилган китобларга қараб ўз-ўзига эртақлар айтиш ёки ўйинчоқларига китоб ўқиб бериш каби фазилатлар шаклланиб боради.

Доно халқимиз таъкидлаганидек, китоб-ҳазина ва ундан олинган билим эса бойлик кабидир. Китоб мутолааси натижасида ҳар бир боланинг дунёқараши ривожланади, моддий борлиқни англаш имкониятлари кенгайди. Энг буюк мўъжизалардан бири инсоният ақл-заковати билан яратган китобдир. Буюк шоир ва мутаффақир Ҳазрати Алишер Навоий: “Китоб – беминнат устоз. У ҳар дақиқа бизни донишмандларнинг билим хазинаси билан ошно эта олади”, – дея таъкидлаган.

Оилада китобхонликни йўлга қўйиш баробарида таълимнинг барча босқичларида ҳам уни изчил давом эттириш натижасида боланинг етук билимли ва соғлом фикр эгаси бўлиб камол топишига эришилади. Мазкур жараён боланинг ҳар томонлама ривожланишига асосий омил бўлиб хизмат қилади. Рус олимларидан Т.Доронова ҳам

болаликдаги олинган билимларни муҳим аҳамиятга эга эканлигини таъкидлаган.

Бугунги кун МТТ тарбиячиси кучли билим эгаси бўлиши билан биргаликда малака, маҳорат эгаси ҳам бўлиши даркор. Тарбиячи ўз таълим муассасасида тарбияланаётган тарбияланувчиларнинг ота-оналари билан доимий алоқа ўрнатиши ва ота-оналарга ҳар куни бола уйқуга кетишидан олдин фарзанди учун қизиқарли бўлган эртақ ўқиб ёки айтиб беришини тавсия қилиши даркор. МТТ тарбиячисининг мазкур тавсияси айрим ота-оналар учун эслатма сифатида бўлса-да, айрим оилаларда эътибор қилинмаган китобхонлик маданиятининг шаклланишига сабаб бўлади. Тарбиячи болани қабул қилиб олаётганда ота-оналардан фарзандига қандай эртақ айтиб берганини доимий сўраши натижасида эса, аксарият ота-оналар фарзандига қандай эртақ айтиб беришни билмаганлиги, ёки уйда ҳеч қандай эртақ китобнинг йўқлигини айтади ва тарбиячидан бу масалада ёрдам сўрайди. Шу ўринда малакали тарбиячи ўсиб келаётган ёш авлоднинг ёши ва дунёқарашига мос бўлган энг сара китобларни тавсия қила олиши жуда ҳам муҳим. Тавсияларга мувофиқ ўзида хоҳиш бўлмаётган айрим ота-оналар боласи учун эртақ китоб сотиб олишга, уни ўқиб беришга мажбур бўлади. Бола ота-онасининг бу совғасини мамнуният билан қабул қилади, уни эҳтиётлашга ҳаракат қилади, ранг-баранг расмларни томоша қилади, рангларни, нарса-буюмларни фарқлашга ўрганади, расмларга қараб эртақ айтишга интилади.

Тарбиячилар болалар билан машғулотларни олиб борар экан, тарбияланувчилардан ота-оналари қандай эртақ айтиб берганликларини, албатта, сўраши керак. Тарбияланувчилар берилган саволга имкон қадар жавоб бериб, ота-оналари айтиб берган, ёки ўқиб берган эртақларни галма-гал айтишга интиладилр. Бу усул орқали болалар тинглаган эртагини қайта сўзлаб, ҳикоя қилиб беришга ўргатилади, ҳамда уларнинг оғзаки нутқий саводхонлиги ривожланиб боришига эришилади. МТТ тарбиячиси ҳам ўз машғулотлари даврида тарбияланувчилар учун олдиндан танланган, уларнинг ёшига мос бўлган турли хил эртақларни юксак маҳорат билан ўқиб бериши жоиз. Бу эса болаларда китобхонлик, китобсеварлик туйғуларининг шаклланиши ва ривожланишида муҳим аҳамият касб этади. “Тарбиячининг ифодалилик воситаларидан фойдаланган ҳолда ўқиган ҳикояси болаларда қизиқиш уйғотади, уларда қайғуриш, сўз кучини ҳис қилиш, унинг мазмунини анчагача ёдда сақлаб қолиш имконини беради; агарда айнан шу ҳикоя тез ва қуруқ оҳангда ҳис-ҳаяжонларсиз

ўқиб берилса, у фақатгина бадий асарга нисбатан зеркиш ва бефарқликни шакллантиради”. Демак, тарбиячи ўз тарбияланувчиларига эртакни ифодалилик воситаларидан фойдаланган ҳолда юксак маҳорат билан айтиб берса, бола ҳам ўз оиласида ранг-баранг китобларига, ўйинчоқларига қараб шундай овозда, образга киришган ҳолда эртак айтишга ҳаракат қилади. Оилада ва МТТларида болалар учун китобхонлик дақиқалари ажратилиши, тинглаган эртак ва ҳикоялари ҳақида суҳбатлар уюштириш изчил йўлга қўйилиши натижасида таълим самарадорлигига эришилади.

Суҳбат – диалогик нутқни ривожлантиришнинг асосий усули. Суҳбат орқали бола тўлиқ гапларни тузишга машқ қилади. Йил сайин гаплар мураккаблашиб, бир вақтнинг ўзида бола уч-тўрт гап орқали жавоб беришни ўзлаштиради. Бола нафақат жавоб беради, балки мустақил савол беришга ҳам ўрганиб боради.

Ҳар бир бола кунлик режасига мувофиқ бадантарбия қилиш, уч маҳал овқатланиш, ухлаб дам олишга одатланганидек, уларни китобхонлик дақиқаларига ҳам одатлантиришга эришишимиз керак. Бунинг учун оилада, МТТда ҳам болаларнинг ёшига мос бўлган китоб жавонини ташкил этиш, уни ранг-баранг китоблар билан бойитиш даркор. Болалар учун ота-оналар ва тарбиячилар томонидан болажон кутубхонасини ташкил қилиш, ҳамда уларга китоб жавони – билимдон боланинг энг севимли маскани эканлигини сингдириб бориш мақсадга мувофиқдир. Шунинг ҳам таъкидлаш жоизки, ота-оналар китоб танлашда фарзандининг ёш ва физиологик хусусиятлари, руҳий-маънавий дунёқараши, қизиқиш ва интилишлар кўламига эътибор қилмас экан, ижобий натижага эриша олмайди. МТТ тарбиячиси тарбияланувчисининг оиласида мутолаа маданиятини, китобхонликни шакллантиришда эътибор бериш керак бўлган жиҳатларни ота-оналарга тушунтира билиши керак:

- китоб мутолаасида фарзандига доимо ўрнак бўлиши;
- китоб танлаш маданиятига эга бўлиши;
- аниқ бир вақтларда, оила даврасида навбатма-навбат китоб ўқиб беришликни йўлга қўйиш;
- фарзандининг ёш ва характер хусусиятини, руҳий-маънавий дунёқарашини эътиборга олган ҳолда китоб совға қилиш;
- кичик ёшдаги фарзандлари учун кўпроқ ранг-баранг суратлар билан бойитилган, катта-катта ҳарфларда ёзилган китобларни танлаш;

- ўрта ёш фарзандлари учун эса унга тенгдош қаҳрамонлар тақдири акс этирилган, ҳаётий, ҳаёлий воқеалар тасвири мавжуд бўлган китобларни ҳарид қилишлари;
- ҳар бир китоб мутолааси учун ҳар кунлик ва ҳафталик режаларни белгилаши, ўзи ҳам режага амал қилиб бориши;
- ўқилган эртақ мазмун-моҳияти, қаҳрамонларнинг табиати, олган таассуротлари юзасидан оила даврасида суҳбатлар ташкил қилиши;
- тинглаган эртақ ёки ҳикояни етарли даражада қайта ҳикоя қила олган ёки саволларга жавоб бера олган китобхон фарзандни алоҳида рағбатлантириши;
- эртақ, ҳикояларни етарлича қизиқиш билан тингламаётган ёки тинглаган эртаги юзасидан саволларга жавоб беришни истамаётган фарзандга алоҳида эътибор қаратиш, унда китобсеварлик, китобхонлик кўникмаларини ривожлантиришга эришиши бола тарбиясида муҳим аҳамият касб этади.

ХУЛОСА

Шунингдек, бола хотирасини кучайтириш мақсадида уларнинг ёшига мос бўлган турли хил шеърлар, топишмоқлар, тез айтишлар ёдлашларига алоҳида эътибор қаратиш даркор. Шеър, топишмоқ ва тез айтишлар нафақат боланинг хотирасини кучайтиради, балки уларни топқирликка, зукколикка, тез фикрлашга ўргатади, тасаввурларини кенгайтиради. Бунинг учун боланинг ёшини инобатга олган ҳолда турли мавзулардаги шеърлар, топишмоқ ва тез айтишларни ҳафта мобайнида биттадан ёдлатиб бориши керак.

Болаликда олинган билимлар сезиларли ва ҳал этувчи хусусиятга эга эканлиги юқорида келтирилган мулоҳазалардан кўриниб турибди. Фикримизча, МТТларининг педагог-тарбиячилари ота-оналар билан ҳамкорликда иш ташкил этиши долзарблиги мазкур хулосалар билан яна бир бор тасдиқланади. Демак, китобхон авлодни тарбиялашда оила муҳим ва мустаҳкам пойдевор бўлиб хизмат қилар экан, жамиятимизда китобхонлик маданиятини такомиллаштириш борасида, албатта, педагог-тарбиячиларимиз оила билан ҳамкорликда иш ташкил қилиши, ҳамфикрликда иш юритиши кўзланган мақсадларга эришишга муносиб замин яратади.

REFERENCES

1. Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури – Т., Шарқ, 1997 йил.

2. Ибн Сино «Тиб қонуни» Рўзғор юритиш ҳақида рисола. Тошкент, 1981 й., 1-жилд, 86-бет.
3. Юсупова П. Мактабгача тарбия педагогикаси. – Т., Ўқитувчи. 1993. 10-бет.
4. Доронова Т. Н. Дошкольное учреждение и семья – единое пространство развития: методическое руководство для работников дошкольных образовательных учреждений / Т. Н. Доронова, Е. В. Соловьева, А. Е. Жичкина, С. И. Мусяенко. – М.: ЛИНКА –ПРЕСС, 2001. – С. 5.
5. Усмонова М. Нутқий компетентлиликни оширишда ҳикоя қилишнинг роли. – Т., Бола ва замон. 2019. № 4, 49-50-бетлар.

